

podprti razpravi z nepretencioznim naslovom *Še kaj o slovenski rimi* (JiS 1966) je posegel v sporno vprašanje tako imenovane rime v stranskem poudarku. Pojav, ki ga je Isačenko v knjigi o Slovenskem verzu pripisal nemškemu vplivu in za katerega je kritika pokazala tudi domači vir v ljudski pesmi, je Merhar osvetlil s skrbnimi analizami slovenskih pesmi od cerkvene verzifikacije do sodobne poezije in prišel do trdnih zaključkov o njegovi rabi in značaju. Z enako temeljitostjo se je lotil vprašanja svobodnega verza v slovenskem pesništvu pred moderno in rezultate raziskav strnil v razpravi *K zgodovini svobodnega verza v slovenščini* (JiS 1969, 1969/70), Zdaj sodeluje pri delu za *Slovenski literarni leksikon* pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Našega jubilanta je vedno odlikoval izredno vesten in pošten odnos do dela. Temeljito opravljeno strokovno delo mu je edini cilj, za častmi in zunanji priznanji se ni nikoli pehal. V kar pretirani skromnosti je vztrajal na mestu profesorja Pedagoške akademije v Ljubljani vse do upokojitve v letu 1975, zraven pa je kot pogodbeni predavatelj pomagal, da je pedagoško delo na slavističnem oddelku Univerze tudi v težavnejših letih teklo normalno. Zaslužno javno priznanje je dobil z izvolitvijo za častnega člana Slavističnega društva Slovenije in dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti (1976).

Od šestega do osmega letnika je bil glavni in odgovorni urednik našega časopisa. Tudi tu je izpričal tehtnost, požrtvovalnost in natančnost, obenem še v pravem pomenu besede mecenski odnos do revije, saj je vse uredniško, zraven še lektorsko in korektorsko delo opravljal volontersko, neplačano, kar je le malokomu znano. Mecenski odnos do Jezika in slovstva je ohranil vse do danes.

Ob življenjskem jubileju mu iskreno čestitamo in želimo vse dobro, pa še volje in moči za nadaljnje znanstveno delo.

Matjaž Kmecl in Jože Koruza
Fizofofska fakulteta v Ljubljani

Ermenjava pogledov

DVOJE GLEDANJ NA ZVEZDNA IMENA

Moje pisanje o zvezdnih imenih v Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike (ZbZNT) 2, 1974, 43—90 je spodbudilo Jožeta Stabeja, da je v Jeziku in slovstvu 22/5, 135—137 spregovoril o nekaterih slovenskih »pisnih in govornih soznačnic[ah], ki ... označujejo gostoto Plejad«. Pri J. Stabeju sem dobil marsikatero dragoceno ustno informacijo, vse od prvega zasnutka svojega dela v letu 1971. Zdaj seveda topla pozdravljam njegovo odločitev, da je tudi sam vzel pero v roke in opozoril na mikavne odlomke o Plejadah iz začetka 19. stoletja v korespondenci Dobrovský—Vodnik in Dobrovský—Kopitar—Primic, kjer je bila za nekaj imen že dana drugačna, boljša razlaga, ki pa sem jo jaz žal prezrl.

Gostosevce je Vodnik — 1808 — imenoval na kratko kar »die Dichtscheinenden, Dichtleuchtenden, Dichtstrahlenden«. Dobrovský — 1808, 1811 — je v besedi *gostožerčiči* videl deblo *žer/žar*, s čimer — po Stabeju — dobimo pomen »gosto žereče-žareče zvezde« (JiS 22, 137). Ob imenski skupini tipa *lesteni, lestenci, lestenj* ipd. se je tudi meni utrnila misel, da bo njeno pomensko izhodišče morda »lestenje, leščanje, svetlobno utripanje« (ZbZNT 2, 51). Vendar pri vsem tem čutim resno težavo: da je svetilnost Plejad šibka, da »žarijo« bolj slabotno, saj jim je že grški pesnik Aratos (315—245) dal prilastek *ἀφρηέες* — blede, brez svetlobe!

Tako med Stabejevim izvirnim besedilom kakor med njegovimi navedbami iz drugih avtorjev pa opažam, da prihajamo k zvezdnim imenom z dveh čisto nasprotnih bregov.

Dobrovský, Vodnik, Dokler — da ostanem le pri piscih, na katere se sklicuje Stabej — se lotevajo problemov kabinetno. Dobrovský npr. ponuja za Dalmatinove in Megiserjeve *gostožerčice* neko baje (le zakaj?! »boljšo« obliko, ki jo je Stabej izbral celo za naslov svojega prispevka v JiS: *Gostožerčice*. Vodnik gleda hudo zviška na »robato nesmiselno ime gostoseočiči, gostoseočiči«, ki ga je slišal med gorjanci na Koprivniku. Formulacija gesla Plejade v Doklerjevem grškem slovarju pa je nemogoča in ni da bi se oslanjali nanjo.¹

Kabinetnost še najlaže spregledamo Dobrovskemu, ki si pet let — 1806—1811 — ni dal miru, ampak je o (prekrščenih) »gostožerčicah« vztrajno spraševal Vodnika, Kopitarja in posredno tudi »gospode na Štajerskem« — Primčevo Slovensko društvo v Gradcu. Tem bolj pa nas motijo današnje ekskluzivne sodbe o imenih, ki naj bi bila npr. »nastala po *napačnem*² križanju oblik s[e]ljati — sejem in sijati — sijem«; pretirano poudarjeni »pravi pomen«; sklicevanje na »pravilno obliko gostožerčice« (JiS 22, 137 — podčrtal Mtv). Prenagljena se nam zdi tudi trditev, da gostosevci »nimajo s sejanjem in setvijo nič skupnega«. Etnološka literatura govori drugače; če pri nas danes ne vidimo več prave zveze, ni rečeno, da je bilo tako tudi v preteklosti. Natanko pred 125 leti je npr. Stabejev vzhodnoslovenski rojak R. Razlag zapisal o Plejadi (»kokoškah«) tole: »Kada ove uzhadjajo, onda se uže može žito sėjati« (gl. ZbZNT 2, 78). To je pomembno pričevanje o povezavi med zvezdami in poljedelstvom, čeprav se bo morda pokazala potreba po korekturi ali zasuku za 180°, da bi bil podatek v redu: Ko se gostosevci skrijejo — setev; ko se spet prikažejo — žetev!

Glede Bohoričevih *stožerčičev* si jaz nikakor ne bi drznil »zapisati, da niso z ničimer v zvezi s stožerom«. Vendar, če J. Stabej odreka zvezo s stožerom slovenskemu imenu, bi jo moral iz doslednosti odreči tudi ruskim in makedonskim vzporednicam in ne nazadnje imenu *steajžarul* (beri steažerul — gl. ZbZNT 2, 68), ki pa ga je rajši previdno obšel. Romuni so si to ime sposodili od svojih slovenskih sosedov še pred pomenskim prenosom na Plejade, v pomenu Severnica — gúmenski kol ali steber, okoli katerega se suče zvezdnato nebo. Romunsko ime je ne glede na čas zapisa, ki mi ni znan, relativno starejše od slovenskih stožerčičev (1584). Na slovenskih tleh bi bila pomensko srečanje in kontaminacija med gostožerčiči in stožerčiči seveda mogoča, na makedonsko-romunsko-ruski relaciji pa je pojasnjevanje stožera = zvezde severnice s »številko *sto*, ki ponazarja mnogoštevilnost zvezdišča«, izključeno.

Za zvezdno kopico Plejade so pri nas tuintam najbrž še zmerom v rabi skrita stara domača imena, morda ne nepomembna. Kdove kakšna presenečenja nas še čakajo, če bi se kdo načrtno lotil študija ljudske astronomije. V spodbudo morebitnim prostovoljcem naj omenim ime, ki sem ga slišal leta 1953, objavil leta 1972 in šele po letu 1974³ prišel do spoznanja, da se nanaša pravzaprav na Plejade: gre za doslej neuvrščeno *Škopnjekovo gnezdo* iz Podjune na Koroškem. To je ne samo na Slovenskem ampak sploh v širnem slovenskem svetu prvo zvezdno ime z nespodbitnim zunajkrščanskim mitičnim jedrom⁴ (*Škopnjek* = poosebljenje utrinkov in raznih meteorskih prikazni: gl. Traditions 1, 1972, 53—64). Najnovejše poimenovanje Plejad pa danes ta dan dolgujemo Tonetu Cevcu, ki ga je oktobra 1976 prinesel iz doline Bistričice nad Kamnikom: *steževci*.

Če izvzamemo uradno astronomsko terminologijo, zvezdna imena niso nikoli nastajala pri delovni mizi učenjakov, ampak so ponavadi sad opazovanja narave s strani neštetihih rodov, rezultat prenašanja na nebo osebnih in kolektivnih človeških izkušenj, želja, domišljije, sanj, verovanj itn. Poimenovanju zvezd in ozvezdij je od nekdaj botrovalo zavedno ali nezavedno hotenje, da bi zemljani tudi na nebu videli podobo reči in stvari,

¹ Opozarjam, da gostosevci utonejo v večerni zarji na zahodni strani neba aprila in se spet prikažejo na vzhodu pred zoro julija. Medtem so dobre tri mesece *nevidni*. Povezava Plejad s plovbo (*πλέω, πλέω*) je le ena izmed mogočih etimologij, menda najšibkejša. Druge razlage: *πλει-* (comp. od *πολύς*) zaradi množičnosti, številčnosti, gostote; *πλήσιον*: ker so blizu, tesno skupaj; *πλειάς -άδος* = jata golobc.

² Tu J. Stabej oporeka sam sebi, saj se v drugi zvezi na isti strani mirno sklicuje na »znano prastaro prevračanje besed v ljudski etimologiji«.

³ Se pravi po izidu drugega, razširjenega pregleda slovenskih zvezdnih imen. Prvi pregled je izšel v *Anzeiger für slavische Philologie* 6, Wiesbaden—Graz 1972, 60—103.

⁴ *Zveza vzhodnoslovenskih imen tipa volosožary* z bogom čred Volosom ostaja namreč problematična, čeprav jo npr. I. I. Ivanov in V. N. Toporov (Issledovanja v oblasti slavjanskih drevnostej, Moskva 1974, 49 sl.) jemljeta kot samo ob sebi razumljivo.

živali in oseb, resničnega dogajanja in mitov, skratka vsega, kar nas v življenju obkroža in nam je tako ali drugače blizu.⁵

Kot etnografu so mi pisana, literarno dokumentirana, stara zvezdna imena popolnoma enakovredna takim imenom, ki jih je moč slišati tudi danes iz ust navadnih, neukih ljudi in ki niso bila še nikdar in nikjer zapisana. Če bi se kdaj morda pregrešil proti pravkar deklarirani nevtralnosti, ne vprašujte me, kje bi bile moje simpatije: na strani druge skupine! Tu si npr. ne morem kaj, da ne bi v mislih najprej poletel k imenu *Zaklančarjev žličnik*, ki ga je našel Janez Dolenc leta 1947 v Poljanski dolini. Gre za doslej neugotovljeno ozvezdje ali združbo zvezd. »Pri Zaklančarju v Javorjah so imeli posebno lep izrezljan žličnik...« Nehote smo malone očitvidci rojstva novega zvezdnega imena, pri čemer je posebej pomembno »teoretično spoznanje, ki ga ni moč spodbiti: ljudska stvarjalnost je latentno še zmerom živa; kakor žerjavica pod pepelom tli in nikoli ne vemo, kdaj in od kod bo zapihal pravi veter in jo razžaril« (ZbZNT 2, 64—65). Samo besedno gradivo mrtvih jezikov lahko gledaš in pretresaš s hladnimi očmi herbarista, muzealca, arhivarja. Vendar celo »mrtva« zvezdna poimenovanja po svoje živijo naprej, če je le v njih neko mitično/pesniško sporočilo ali »naboj«, ki deluje tudi še čez stoletja in čez tisočletja podobno izžarevanju radioaktivne snovi.

Milko Matičetov
SAZU v Ljubljani

Terminološka vprašanja literarne vede

B A S E N

Slovenska slovstvena teorija poimenuje s terminom *basen* poučno književno vrsto v verzih ali prozi, v kateri nastopajo živali ali stvari, ki jim pripisujemo kako stalno lastnost z jasno podanim naukom. Basen kot izraz za poimenovanje omenjene vrste je zmagala v drugi polovici 19. stol., kar so zapisali tudi Cigaletov *Deutsch-slovenisches Wörterbuch I*, 1860, str. 477, Znanstvena terminologija, 1880, str. 37, Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar I*, 1894, str. 13, in seveda kot edino nesporno vsi slovenski in drugi priročniki 20. stoletja.¹ Že Pleteršnik, l. c., je menil, da gre za novoknjižno obliko, Breznik, *Slovenske izposojenke v slovenščini*, 1909, str. 9, pa jo je štel za prek srbohrvaščine sprejeto češko oziroma rusko izposojenko. Ker se mi zdi, da je ta kratka trditev preveč splošna in premalo pove o zapleteni slovensko-slovanski problematiki, ki se razodeva tudi prek tega termina, bomo skušali nadrobneje prikazati potek njegovega ustaljevanja.

Z etimološkega stališča je izraz jasen; gre pa tvorbo, kjer je pripona *-snъ* (enaka tudi v psla. **pěsnъ*, sln. *pesem*, k *pěti* »peti«) dodana korenu *ba-* iz **bha-* »govoriti«. Isti koren je tudi v *bajka*, *bajati* idr. Kot občno ime najdemo *basnъ* (v ustreznih glasovni podobni) v vseh slovanskih jezikih z osnovnim pomenom »pripovedovanje, zagovarjanje; (izmišljena) zgodba, bajka«, iz katerega so se razvili drugi pomeni.

⁵ Zadrega ob bolj ali manj skrivnostnih imenih nam le še podžigajo radovednost. Kako naj si npr. razložimo nedavno odkriti **trojanski voz* (= UMA; Otok pri Cerknici, jeseni 1974)? Analogija s *koroškim vozom* (tega ima Gregorčič v »Jobu«) je krhka in neprepričljiva; Trojane ljudem pod Javorniki niso ne domače ne blizu in še ležijo na črti, ki je za 38° odmaknjena od severne smeri proti vzhodu. Ponuja še druga, kljub drznosti verjetnejša razlaga: če imata na našem nebu svoj voz pravljčni (sv.) Martin in legendarni gromovnik (sv.) Elija, zakaj ga ne bi imel tudi tisti Trajan-Trojan, ki je v južnoslovanskem pripovednem izročilu dobro znan po svojih oslovskih uhljih? Ta povezava nam bo toliko manj nenavadna, če pomislimo, da so cesarja Trajana tudi Romuni postavili na nebeško cesto, ki ji mi najpogosteje pravimo *rimska*, oni pa med drugim — Trojanova: *caele/drumul lui Troian!*

¹ Zahvaljujem se za uporabo kartoteke Inštituta za slovensko književnost SAZU.